

Списание "Анамнеза" брой 15, 2012 г.

**За да разлиствате страниците,
посочете с мишката върху долния
десен ъгъл.**

**Можете или да ги обръщатете веднага,
чрез натискане, или да ги разгръщате
бавно, като истинска книга, държейки
натиснат бутона на мишката.**

Приятно четене!

[Свали в PDF](#)

ЗЕНИТИЗМЪТ И НОВИЯТ БАЛКАНСКИ ЧОВЕК

Иван Обрадович

В много отношения Любомир Мицич, *Зенит* и зенитизмът са уникално явление в югославското (сръбското) изкуство и философия. С оглед богатството на идеите и проблематиката, която се разглежда на страниците на това списание, е наистина жалко, че сръбската историография и историята на философията не обръщат необходимото внимание на Любомир Мицич и неговото виждане за света след Първата световна война. Тази статия няма претенцията да запълва този пропуск. Текстът представя сбито гледната точка на зенитистите за Балканите и Европа, докато излиза списание *Зенит*. За по-задълбочени и точни заключения за жалост трябва да се изчака появата на една много по-всеобхватна студия.

Авангардизъм и модернизъм

Самият термин „авангард“ произлиза от френски език и означава това, което предхожда нещо, т.е. преден пост, отряд, разузнавателен патрул. В изкуството авангардизмът означава нещо съвсем ново и различно, онова, което излиза извън рамките на познатото и общоприемливото. Авангардизмът израства от критиката срещу съществуващите в изкуството изразни средства, но надхвърляйки самото изкуство, той се превръща в широка обществена критика.

Корените на авангардизма в изкуството се откриват в края на XIX в. във възгледите, застъпвани от Пол Гоген, който е един от първите, защитаващи становището, че гръцкото изкуство е заблуда и варварството означава подмладяване. Осланяйки се на тази интерпретация отрицанието на класическото изкуство става все по-популярно и придобива по-широки размери. В края на XIX и началото на XX в. тенденцията да се отхвърлят постулатите на класическото изкуство се превръща в мейнстрийм, но не само по отношение на изкуството. Тя се трансформира в критика срещу всички принципи, върху което се основава европейското общество. В началото на XX в. тези тенденции в изкуството насърчават редица нови направления в изкуството, посветени на откриването на нови пътища за развитие. Всеобщата разруха довежда до отричане на всички утвърдени дотогава обществени, морални и интелектуални ценности. Това е пътят, който е проповядван най-вече от дадаизма – движение, което се създава през Първата световна война.

Пустотата и страхът, оставени от Първата световна война довеждат до множество изменения във всички сфери на живота. На първо място въпросните промени се проявяват в идеите, въплътени в изкуството, съответно в онези нови направления и движения, които откриват нови подходи към обкръжаващата действителност.

Всички предходни движения изглеждат остарели и изтъркани на фона на ужасите, причинени от Първата световна война, включително футуризмът и експресионизмът. Става ясно, че изкуството, и обществото след войната вече не могат да се основават върху старите гледни точки и на предишния опит. В тази обстановка през 1921 г., се появява зенитизмът. Той преминава границите на авангардизма в изкуството, носейки в себе си ясно изразена обществена критика. Става дума за критика на всичко онова, което довежда до избухването на войната, критика на стара Европа и европейските принципи. Технологичните изобретения, създадени благодарение на войната, само подпомагат зенистистите да бъдат още по-шумни. Същевременно, за да бъде разбрана появата на зенитизма, това, за което той се бори и това, което той е, трябва да се обърне особено внимание на това кой е Любомир Мицич – създателят на зенитизма.

Любомир Мицич

Мицич е писател, поет, един от най-изтъкнатите представители на сръбския (югославския) литературен авангардизъм през междувоенния период. Той също

така е сред най-превежданите югославски автори през 20-те и 30-те години на ХХ в.

Любомир Мицич е роден в Сошици, Ястребарски срез, на 16 ноември 1895 г. По време на Първата световна война се намира на фронта в Галиция, но преди края на войната е освободен от служба поради здравословни причини (истинска или симулативна лудост). Мицич завършва философия във Философския факултет в Загреб. През 1918 г. е избран за пълномощник в Народното вече на словенците, хърватите и сърбите за ktorите Глина и Петриня. Още през 1919 г. започва литературната си кариера с публикуването на сборник със стихотворения (*Ритми мојих слутњи*) и работи като сътрудник в множество литературни списания като *Књижевни југ*, *Нова Европа*, *Савременик*... От 1921 г. Мицич редактира списание *Зенит*.

Той е начело на списанието и движението до 1926 г., когато поради забраната на *Зенит*, заминава от Белград в Париж и там продължава творческата си кариера. Тук написва серия романи, от които със сигурност най-познатият е *Барбарогеније Децивиллизатор* („*Варварогеният децивиллизатор*“). Нито един от тях, обаче, не достига стойността и силата на *Зенит*. През 1937 г. Мицич се връща отново в Белград, но продължава да живее в почти пълна изолация до смъртта си.

По време на окупацията на Югославия животът на семейство Мицич е допълнително затруднен от обстоятелството, че съпругата на твореца Нина Най (Анушка Мицич) е еврейка.

Освобождението не носи на Мицич никакви придобивки. Културата на нова Югославия се контролира от старите врагове на Мицич от междувоенния период Мирослав Кърлежа и Владислав С. Рибникар. Някогашните конфликти продължават. Мицич губи творческото си звание, пенсията и апартамента си. Обществото го отхвърля, но и той отхвърля обществото. Табелката на вратата на дома му е написана на френски, а до нея е уточнено, че приема поща само ако е на френски или на кирилица. Връща всички останали писма. Съседите го имат за особняк, за когото се говори, че е бивш легионер в Африка и събират подписка за изселването му от сградата. Някой дописва до името му на вратата *Во („Говедо“)*.

През 1960 г. заради свой текст в защита на кирилицата преследваният в междувоенна Югославия като комунист Мицич прекарва няколко месеца в затвора с обвинението, че разпалва национална омраза.

На 12. 06. 1971 г. двама студенти, които от време на време го посещават в гарсонирата му, го откриват изпаднал в кома и извикват бърза помощ. Той няма здравна книжка и нито една институция не иска да го приеме. Накрая е настанен в старчески дом в Качарево до Панчево, където умира. Така в най-голяма бедност и самота си отива един от най-големите европейски авангардни писатели, поети и философи.

Може би най-добрата характеристика за Любомир Мицич са собствените му думи, че е „чистокръвен сърбин от Балканите“.

Бранко Ве Полянски

По-младият брат на Любомир Мицич, Бранислав Мицич е още по радикален и странен от брат си ако това действително е възможно. Бранко Ве Полянски е неговият псевдоним, избран заради името на родното му място, което са казва Майски поляни. В югославските и сръбските литературни истории е напълно непознат. В началото на 20-те издава редица списания – *Светокрет*, *Дада Жок*, *Кинофон*.

Първоначално работи в Любляна и изпъква с унищожителната си критика срещу всичко традиционно и старо. Изключително консервативните, клерикални интелектуални кръгове в Любляна го наричат „бясното куче“. Той им отговоря, че Любляна трябва да се разруши. Естествено след тази констатация е принуден да напусне града. Бранко Ве Полянски започва да прави илюстрации за *Зенит* и споделя въодушевлението на брат си от зенитизма. След разрива с Иван Гол Полянски се изявява като представител на *Зенит* в Западна Европа със седалище в Париж. Дори и там прави впечатление с оригиналното си поведение. Югославската култура му дължи много за организираните от него изложби на френските художници в Белград (Пикасо, Шагал, Делоне...).

Наред с пропагандирането на зенитизма в Париж той продължава да се занимава с изкуство, най-вече с рисуване и организира няколко самостоятелни изложби. Рисунките му особено въодушевяват парижките критици,

но дори и днес критиците не са равнодушни към тях.

Съдбата на Полянски след 1930 г. е напълно непозната. Дали заради презрението си към света, дали заради лудост, банкрут или поради нещо съвсем друго, той се присъединява към парижките клошари, проси по улиците на Париж и спи под мостовете на Сена. Направени са опити да бъде открит през 60-те и 70-те, но междуременно за Бранко Ве Полянског вече никой не може да каже дали изобщо е жив. Той просто изчезва. Остават само неговите рисунки.

Зенит

Още първият брой на *Зенит*, който излиза през февруари 1921 г. в Загреб, прави силно впечатление. Около списанието се групира каймака на югославския авангард и модернизъм – Милош Църнянски, Станислав Винавер, Растко Петрович, Раде Драинац. Същевременно *Зенит* привлича и големи чуждестранни имена – Иван Гол (*Yvan Goll*), Владимир Маяковски, Сергей Есенин, Максим Горки, Борис Пастернак, Макс Якоб (*Max Jacob*), Пол Дерме (*Paul Dermée*), Андре Салмон (*André Salmon*), Селин Арно (*Celine Arnauld*), Робер Делоне (*Robert Delanua*y), Василий Кандински, Пабло Пикасо и много други. *Зенит* бързо се превръща в едно от най-важните европейски списания на авангардизма и изобщо в едно най-значимите европейски издания, посветени на изкуството. Също така то е единственото списание, печатащо творбите в оригинал. Публикацията в *Зенит* е въпрос на престиж за всеки европейски творец.

Експлозията, придивикана от *Зенит*, бързо затихва и сътрудниците започват да се отделят от Мицич. Първият удар е конфликтът с Групата на белградските авангардисти след приемането на т.нар. „*Манифест на зенитизма*“. В резултат на това през 1921 г. Църнянски, Винавер и Петрович публично се отричат от *Зенит* и Мицич, престават да публикуват там своите творби и призовават приятелите си от чужбина също да бойкотират *Зенит*. И действително това се усеща още в следващите броеве на списанието.

Другият голям удар срещу списанието е оттеглянето на френско-германския поет Иван Гол, който е най-голямото име, свързано със зенитизма. Причините за конфликта не са особено ясни. Независимо от причините Гол приключва със зенитизма и се ориентира към други литературни течения. Въпреки толкова тежките удари за едно сравнително ново списание *Зенит* запазва позицията си вътре в авангардизма. Факт, който особено ярко проличава по време на най-големия сблъсък в югославската литература през ХХ в. Става дума за конфликта между *Зенит* и Л. Мицич от една страна със *Српски књижевни гласник* и Богдан Попович от друга страна. Това е един сблъсък между консервативното и авангардното, традиционното и модерното.

Наред с това Василий Кандински пише своя програмен текст „*Абстрактно изкуство*“ специално за *Зенит*, а чак по-късно този текст ще бъде отпечатан в останалите световни списания.

Списанието продължава да излиза в Загреб до 1923

г., когато заради текста *Папига и хрватска култура*, Мицич и *Зенит* са подложени на сериозна атака и трябва да се преселят в Београд. Т. нар белградска фаза на *Зенита* започва с брой 25-и от февруари 1924 г. и продължава до спирането на списанието през 1926 г. Характеристиката на този период е в това, че наред с борбата за зенитизъм и важните публикации в различни сфери на изкуството *Зенит* приема остра политическа насоченост. В центъра на една държава, която е ясно изразено антикомунистическа, се появяват текстове на Лев Троцки и Максим Горки. Промяната, засегнала и Мицич, и списанието, най-добре се вижда в текста *Хвала ти Србијо лепа*, който представлява дълбока критика на сръбското общество между войните и така също лично разочарование в младежките идеали на автора и на цяло едно поколение. Всичко това води до редовната поява на *Зенит* и редактора му пред съдебните органи на КСХС. Не по-слаби са и нападките от страна на мощния вестник *Политика*. Постепенно списанието губи своята периодичност, излиза все по-рядко и по страниците му почти не се срещат реклами.

През декември 1926 г. излиза и последния 43-и брой на *Зенит*, който е забранен заради текста *Зенитизам чрез призма марксизма*. Любомир Мицич е принуден да бяга от Белград, а самото списание повече никога не вижда бял свят.

Зенитизмът

Какво е *зениитизмът* и какви в действителност са

идеите, които застъпва?

Зенитизмът като движение се появява през 1921 г. в Загреб заедно със списание *Зенит*, чийто първи брой излиза през февруари 1921 г.

Основният белег на движението е травмата от Първата световна война, която неговите основатели получават по бойните полета от Галиция до Алпите. Борбата за човека и то за новия човек. Старият е показал мрачното си лице по бойните полета на Европа и заради това вече няма право да говори. Той е изгубил това свое право, когато разрешава оръдията да стрелят от негово име. Новият човек или „човекът изкуство“ трябва да се бори за ново общество, за общество без война; това е и основният призив на движението – НИКОГА ПОВЕЧЕ ВОЙНА. Тази борба е насочена главно против всяка традиция, регионализъм и граници. Тази борба е насочена срещу всичко онова, което довежда до страховито кръвопролитие, съответно е насочена срещу Европа и нейната култура, като към основен виновник за войната. Новият човек се нуждае от ново общество, ново изкуство и нова култура. Зенитизмът намира основата, на която би трябвало да се оформи новото общество на Балканите. Така достигаме до основната тема на това изследване. Какво представляват Балканите за привържениците на зенитизма?

Бихме срещнали големи затруднения ако се опитаме да разгледаме проблема в пространствено отношение. Нито един от привържениците на движението не дефинира пространството, което има предвид, когато

пише за Балканите. Някои изследователи считат, че става въпрос за Сърбия. В определени моменти може би наистина случаят е такъв, но междувременно често ще срещнем в самите текстове на Мицич алюзии за пространството източно от Урал или Балканите. Затова вместо да се занимаваме „с това, какво е искал да каже писателя“, тук ние ще се ограничим само с онова, което авторът наистина е написал. При зенитистите Балканите са антитеза. Сами по себе си те не са дефинирани. Тях ги определя противопоставянето на Европа. Така балканската култура е всичко, което не е европейската. Понятието Балкани при Мицич е жив организъм, който се променя и се развива през цялото му творчество заедно със самия него. Тук Балканите са метафора, а не пространство. В първите броеве на *Зенит*, когато движението все още не е ясно определено, не се откриват много споменавания за Балканите, нито пък за цивилизаторската им мисия по отношение на Европа. Това е критика главно насочена срещу европейската култура, критика срещу обществото, в което артистът твори и живее. „...Беднякът сънува богатство, войникът сънува генералски пагони, комунистите – диктатура, поетът – слава, а Загреб, че е град от световна класа. Всички сънуват онова, което нямат. Така и нашият печат сънува култури, сънува изкуство...“. От друга страна това е и борба за нови насоки в изкуството, борба за новия човек, борба за по-добро общество... борба за мир преди всичко и над всичко. Така списанието оправдава името си – интернационално издание за ново изкуство.

Междувременно след няколкомесечното излизане на списанието движението получава много по-ясна посока. В статията „Делото на зенитизма“ прецизно се обявява ролята, с която се нагърбва движението в културния двубой между „Москва и Париж“. В сблъсъка между Изтока и Запада, между Москва и Париж, зенитистите недвусмислено се определят против западната цивилизация. А Балканите? Балканите са мост между Изтока и Запада, може би по-точно форпост, пространство, което ще осигури на новия човек от Изток (от Кавказ, Урал и Балканите) пробива на Запад, а в същото време ще пази Изтока от всички западни влияния. „Латинският запад унищожи Европа, Славянският изток ще я спаси, Балканите са първото бойно поле.“ От този текст се вижда, че зенитистите разглеждат Балканите като част от Изтока. Все още Балканите не са обособени и не заемат специално място в идеите на зенитистите, но от значение е това, че Балканите не принадлежат към европейската цивилизация, което им дава огромно предимство в бъдеще. Тук трябва да се подчертае, че зенитизмът се създава в западната част на югославското пространство, където най-силно се усеща европейското и именно това е обект на нападите на Мицич и сподвижниците му – европейското на Балканите, съответно европейското в Загреб, в града, в който той живее. Все пак, още в следващите броеве от погледа на зенитистите започва да се губи далечния и мистичен Изток и остава сблъсъкът на Балканите (млади и мъжествени) с Европа (старата курва). За

зенитистите Балканите са чисти, Балканите са голи, Балканите са млади, но най-важното е, че са свободни. Докато Балканите са спечелили свободата си сами чрез „харизмата на мускулите и сърцето“, зенитизмът се стреми да им даде духовно освобождение.

Това дефиниране на зенитизма продължава и кулминира в текста *Зенит – манифест*. Зенитизмът тук е показан и обяснен като ново балканско изкуство. И докато презрението и отхвърлянето на Европа, на нейната култура, традиция и ценности остава много силно изразено, отношението към Балканите преживява по-нататъшна конкретизация. В целите на зенитизма остава борбата против всички ценности, идващи от Запад („...да се обеси Европа на кука, ще бъде див кеф...“), но същевременно зенитизмът си поставя като конкретна задача създаването на балканско изкуство и балканска култура. Той открива страната „*Варварогения-Балкани*“ и гордо се провиква: „...Досега тя ни изграждаше, а от днес ние ще създаваме нея в атмосфера на балкански дух и балканска култура...“ Зенитизмът се превръща в балканско движение. Ценностите, които зенитистите намират на Балканите са човешка свобода, свободата да се постъпва според собствените чувства, Балканите не са стегнати от примката на традицията и цивилизацията, особено западната. За зенитистите свободният балкански човек е събуденият Варварогений, който ще спаси самата Европа, балканизирайки я, т.е. налагайки ѝ възвишените си балкански ценности. Зенитистите виждат тези ценности по следния начин: Балканите са

примитивни, но те трябва да ценят своята примитивност и да я използват за създаване на „креативен балканизъм“ – съответно чистота на примитивността, непосредствената човечност, героизъм, душевна неподправеност, братство между хората, справедливост, етика. Чак тук, две години след като *Зенит* започва да излиза, най-накрая виждаме какво са Балканите и какво означават те в програмата им. Не е случайно, че до окончателното дефиниране на зенитисткия възглед за Балканите се достига в специално издание на списание *Зенит*, което има друго подзаглавие – *Зенитистички гласник за балканску културу и цивилизацију*. В същия текст, Мицич представя още една важна интерпретация, а именно той настоява да се изоставят проблемите, свързани с националните въпроси, считайки ги за политически военновременен анахронизъм. Мицич ясно осъзнава, че ако балканската цивилизация, към която се стреми, набляга върху тези въпроси, то нищо няма да се получи.

До самия край на „загребския период“ на зенитизма през май 1923 г. Балканите придобиват все по-конкретно значение и място в програмата му. Особено се развива конфликтът и различието Европа-Балкани. Но тази „гладна, алчна и истерична жаба“, както Мицич нарича Европа, може да се прероди само чрез нова сила, силата, която зенитистите виждат на Балканите. Тази сила не се намира в културата, защото културната традиция на Балканите е непозната и в това е неговото най-голямо предимство, тази сила се намира в героизма и то в онзи физическия, в това балканската традиция е

недостижима.

Балканизацията на Европа означава създаването на нов човек, носещ белега на балканската етика, непосредственост и човечност, което означава да се създаде култура на живота, а не на „лъжата и хартията“, създаване на нов живот и нова култура за всеки човек, а не само за привилигированите, „не за библиотеките, галериите и музеите“. Балканизацията на Европа е напредък, прогрес, който самата Европа очаква, че ще успее да изживее, балканския героичен дух, в който е спасението на Европа.

Обстоятелствата, при които Л. Мицич напуска Загреб и се премества в Белград, оставят значителна следа и във вижданията му за Балканите. Той става все по-малко абстрактен, все по-реалистичен, все по-политизиран. В белградската фаза зенитизмът започва да се включва в обществения живот. Конфликтът, върху който наблягат зенитистите, конфликтът Европа–Балкани, добива по-конкретно съдържание в позицията към актуалните политически събития и в същото време самите Балкани получават своето по-конкретно значение. С империалистическата си политика Европа довежда до ужасите на войната и унищожава всички човешки ценности – според Мицич „парите са мерилото на съвременната култура и цивилизация“, борсите са погребали идеализма, публичните домове са погребали любовта. За него няма разлика в идеологията, в политическата система, има такава само в практиката. Според него Чембърлейн и Мусолини са еднакви. От

друга страна той им противопоставя Балканите и онова, което те представляват. Разликата в сравнение с по-ранните възгледи на зенитистите е в това, че Балканите вече не са върха на копие, което ще унищожи пагубната европейска цивилизация. Балканите сега са един болен организъм, който е разкъсан от европейския вирус. Същевременно, Балканите не са неопределено пространство, не са някаква метафора. Вече, когато Мицич пише за Балканите, той пише за славното минало на Сърбия или за трагичното бъдеще на Албания. Балканите получават и своето пространствено измерение. Когато говорим за това балканско пространство при Мицич, трябва да се има предвид, че КСХС не е част от Балканите, защото е едно европейско творение. Балканите завършват със сърбите. В света на Мицич сърбите са балканци, а хърватите са европейци. По този начин отношението Балкани-Европа придобива своя парадигма вътре в Югославия – сърби-хървати.

В по-късните публикации именно отношението сърби-хървати получава особена тежест и върху въпросния конфликт Мицич изгражда по-нататъшните си разсъждения за настоящето и бъдещето. Своята критика на съществуващото. Междувременно, въпреки че подобно отношение произлиза от отношението между балканското и европейското, то не е тема на настоящето изследване. Става дума за период, в който *Зенит* не съществува, зенитизмът се ограничава до едно име, а разсъжденията на Мицич имат съвсем друг контекст. Ние се ограничаваме само до дейността му, свързана със

зенитизма и зенитистката гледна точка за Балканите, на идеите и размишленията, които той така яростно защитава в *Зенит*.

Зенитистичкият дискурс за Балканите и Европа е дискурс за Балканите, за възприемането и интерпретацията на Балканите като понятие и като символ, който е изключително съществен по много причини. На страниците на *Зенит* можем да видим една гледна точка за Балканите и балканците, представени като нещо напреднало, алтернативно, прогресивно и изцяло позитивно. Тук Мицич безспорно е прав, когато казва, че „...зенитистите първи и единствени въвеждат **Новите Балкани** на световната сцена – **Старата Европа**.” Естествено, не трябва да се забравя, че подобна интерпретация е придизвикана най-вече от катастрофата през 1914 г. Адът на „Голямата война“ остава неизлечими последици върху всички, които преминават през окопите между Атлантическия океан, Балтийско море и Черно море. Именно този опит е от решаващо значение за различния поглед към Балканите. Вече не като към пространство, което се стреми към европейската култура и цивилизация, а напротив – като към цивилизация, чийто голяма сила е отсъствието на европейската култура и ценности. И въпреки че в КСХС и после в Югославия това не е единствената гледна точка, все пак никой не е успял да го формулира по такъв недвусмислен, ясен и брутално прецизен начин, както това правят Любомир Мицич и зенитизмът. В очите на зенитистите Балканите и балканският човек достигат

своя положителен връх под формата на общество на справедливите и свободните.

Точно в това е и трагедията на един човек и на едно философско-литературно направление. Обществото, пространството и хората, за които Мицич е говорил така вдъхновено, ще го отхвърлят толкова брутално, че той ще намери убежище при тези, които някога е страстно е критикувал. Суровата сила на балканския човек накрая удря и самия Мицич.

ZENITISM AND HOMO NOVUS BALKANICUS

Ivan Obradović

In the post-war climate in Europe, there was a bitter taste of war, disappointment and guilt, and many artists and philosophers cried for change. Zenitism was one of these avant-garde movements that demanded change. Zenitism as an avant-garde movement has emerged in the Kingdom of SHS in 1921. First in Zagreb, and then in Belgrade in 1923, Ljubomir Micić preached the ideas of Zenitism in his magazine “*Zenit*”.

These ideas had somewhat special point of view. In focus of Zenitism was the idea of Balkan and *Barbarogenije* – the spirit of barbarians from the Balkans. The founder of Zenitism, Ljubomir Micić, was advocate of the idea that the strength and spirit of the Balkans can revive fallen European culture. Micić was saying that the dead European culture,

which was the main culprit for the war, should be replaced with the heroism of the Balkan people. That would bring long lost sense of justice, ethics and honesty. Europe could be reborn only through the new Balkan man.

Even in the Balkans this was totally new idea. Never before were the Balkan people regarded as progressive alternative. Even though this movement was short-lived the Zenitism represents important link in the study of the relation between Europe and Balkan. Early as 1926, the "*Zenit*", voice of the zenitists, was prohibited by judicial authorities of the Kingdom SHS, and that was the blow which Zenitism didn't survive. Ljubomir Micić emigrated in Paris, and he lived there until 1937, when he returned to Belgrade. That escape to Paris was the greatest irony. One of the biggest advocates of the Balkans took a refuge in Europe, defeated by the Balkan man.